

HÁROM TÖRÖK DOKUMENTUM BARCSAI ÁKOS
ERDÉLYI FEJEDELEM
HATALOMRA KERÜLÉSÉRŐL

PAPP SÁNDOR

İSMAİL HAKKI UZUNÇARSILI 1943-ban néhány erdélyi vonatkozású dokumentumot publikált II. Rákóczi György bukásáról és Barcsai Ákos fejedelemmé történő kinevezéséről.¹ Ezek az iratok másolatokban maradtak fent az isztambuli Miniszterelnökségi levéltárban (Basbakanlık Arsivi). További kutatás után ugyanott megtalálván a fentiek eredetiét, 1953-ban azokat is közzé tette némi történeti bevezetvel.²

Ebben a cikkben a második szövegkiadásból három török nyelvű oklevelet kívánunk közzé tenni a magyar történészek és érdeklődők számára. Érdekességük egyrészt az, hogy eddig ezeket magyarul nem lehetett elolvasni, másrészt adalékul szolgálnak arra a zűrzavaros, - a Portától kevésbé függ erdélyi fejedelemség bukását közvetlenül megelőző - korra, amikor a két szembenálló fejedelem, II. Rákóczi György és Barcsai Ákos a saját - egymással szöges ellentétben lévő - elgondolása alapján kívánta megtartani az országot.

A XVII. századi erdélyi események, különös tekintettel az alább közölt dokumentumok keletkezésének körülményeire

A XVII. század közepén több jel mutatott arra, hogy a török ereje erősen megcsappant. Már I. Rákóczi György (1630--1648) diplomáciai lépéseket tett annak érdekében, hogy a lengyel trónt megszerezze, és így kísérletet tegyen az Oszmán Birodalomból való kiszakadásra és Magyarország felszabadítására. Halála után fia, - a gyermekkorától trónra nevelt - II. Rákóczi György (1648--1660) foglalta el a helyét. Magává téve apja terveit, tovább folytatta diplomáciai lépéseit a fenti cél elérése érdekében. Kihhasználva az Oszmán Birodalom gyengülését, államából egy közép-európai nagyhatalmat kívánt létrehozni, melynek ideológiai alapján a protestantizmusban látta. Havasalfölddel és Moldvával elismertette a védnökségét, és szövetekezett X. Károly Gusztáv (1654--1660) svéd királlyal.³ A szövetséghez csatlakozott még Bogdán Hmelynickij, a kozákok hetmanja, aki népével ki akart kerülni a lengyel fennhatóság alól. A szövetség, győzelem esetén, felosztotta volna Lengyelországot a felek között.⁴

Miután a fejedelem a Portától nem kért előzetes engedélyt a lengyelországi terv megvalósításához, sőt nem vett igénybe török segéderőt sem, mellyel az oszmán északi befolyási övezetét növelhette volna, szembekerült a tettét rosszalóan figyelő török államvezetéssel.⁵ Egyik oldalról ez vezetett Erdély pusztulásához.

A fejedelem 1657. január 6-án indult seregével Lengyelországba. A hatezer fős moldvai és havasalföldi segédhadakon kívül az erdélyi had tízezer lovasból és ötezer gyalogosból állt. Később lengyel területen csatlakozott hozzájuk húszezer kozák.⁶ A sereg főparancsnoka Kemény János volt.

Bár a Krakko mellett egyesült svéd és erdélyi had közös katonai akciói sikeresek voltak, ennek ellenére X. Károly Gusztáv hamarosan hazavonult az országát ért dán

támadás miatt.⁷ Rákóczi helyzete akkor rendült meg végképp, amikor kozák szövetségesei is elhagyták a táborát. Ütközetet nem vesztett ugyan, de kilátástalanságában megalázó békekötésre kényszerült Carny-Ostrowban a lengyelekkel. A békekötés után hazaindult.

Az események másik szála Isztambulba vezetett. Az Oszmán Birodalom nehéz éveket élt át. A hosszan elhúzódó krétai háború, a velencei flotta Dardanellákban kivívott győzelme, korrupció, infláció és az udvar mérhetetlen pazarlása mind egy erős kezű, tehetséges ember fellépését követelte. Köprülü Mehmed, az 1656. év ötödik nagyvezére - egy nyolcvan éves albán származású agastyán - erős kézzel ragadta meg az állam zátonyok felé rohanó hajójának kormányát. A teljhatalom birtokában elcsapta és kivégeztette a korrump méltóságokat, leverte a lázadásokat, letörte az inflációt, és jó pénzt veretett. Saját vagyonából kifizette a hadsereg zsoldját, megtisztította a Dardanellákat a velenceiektől, és visszavette Lemnosz és Tenedosz szigeteket.⁸

Közben a lengyelországi eseményekbe eddig is többször beavatkozó tatár kánnak, IV. Mehmed Girejnek drágaköves szablyát és handzsárt küldött, és felszólította Rákóczi megbüntetésére.

A lengyelek figyelmeztették a hazavonuló erdélyieket a veszélyre, de Jan Sapieha, a magyarok mellé kirendelt kísérő a tatár sereg torkába vezette az erdélyi hadat. A fejedelem háromszázad magával - a haditanács döntése szerint - 1657. július 27-én hazaindult. A magára hagyott erdélyi sereg viszont tovább vonult a Visztula felé, de a tatárok még a fejedelem távozásának napján rájuk törtek. Az erdélyiek a folyóparton talált, elhagyott sánc mögé húzódva védelemre rendezkedtek be. Néhány napos hősiesség után július 31-én a szemény katonák árulása miatt az egész sereg a tatárok fogságába került.¹⁰

Ezt megelőzően Erdély földjére is áthúzódott a háború: 1657 júniusában több tízezres lengyel kontingens tört be a védelem nélkül hagyott Vereckei hágón. Néhány város felégetése, a lakosság megsarcolása után kivonultak az országból.

A Visztula melletti katasztrófa után a tatár sereg pusztítva, gyűjtogatva, sarcolva száguldott végig a Székelyföldön. Ezek a csapások előrevetítették a fejedelemség elkövetkező pusztulását.

A fejedelem hazaérkezése után, 1657. szeptemberében a szamosújvári országgyűlésen jöttek össze a rendek. "Egy egész sereg gyászba öltözött asszony, anyák és nők, kiknek fiaik, férjeik tatár rabságba sínylődtek, jelent meg a rendek előtt, követelve, hogy a foglyokat szabadítsák ki." Ezt kihasználva, az ország urai a könyörgő nők mellé állva szorgalmazták a kérés teljesítését.¹¹

II. Rákóczi György először látszólag hajlott a szóra, de megmakacsolta magát, és nem fizette ki a váltságdíjat. A tatár fogságban sínylődők többsége soha többé nem látta meg Erdély földjét.

R. VÁRKONYI ÁGNES véleménye szerint, ha a fejedelem megnyitja magánkincstárát, nem lett volna pénze a háború folytatására, amelynek az volt a célja, hogy bevonja a Habsburg Birodalmat a török ellenes küzdelembe. A lengyel kudarc után, a Rákóczi fejében megszületett új ötlet szerint a Habsburgok és az egyesült európai seregek közös támadása során kell felszabadítani Magyarországot és Erdélyt a török uralma alól.¹²

Az októberi gyulafehérvári országgyűlésen Rákóczi lemondott a trónról Rhédey Ferenc javára. A fiskálisbirtokokat viszont megtartotta, mivel terveihez szüksége volt

ezek jövedelmeire is. Lemondása után folytatta diplomáciai manővereit Bécs és a német fejedelmek megnyerésére.

Közben Körülü Mehmed nagyvezér 1658. június 24-én elindult Edirnéből Erdély ellen, de a konkrét támadás előtt kívárta, hogy a fentiek miatt változik-e a bécsi politika. Addig is a Rákóczi befolyása alá került moldvai és havasalföldi vajdát elcsapta. Ők a leváltásukat ugyan nem fogadták el, de a rájuk törő oszmán sereggel szemben védekezni sem tudtak, s ezért Erdélybe szöktek Rákóczihoz.¹³ Ugyanakkor a nagyvezér Erdély ellen küldte a budai pasát, akit Rákóczi július 26-án Lippa mellett megvert, és kiűzött az országból.

Az Oszmán Birodalom elleni közös fellépés igénye az ekkor tanácskozó Német-Római Birodalom császárválasztó ülésén is jelentkezett, ahol német rendek az új császártól a török ellenes háború közeli megindítását várták. Lipótnak, az 1655. június 27-én magyar királynak megválasztott Habsburg hercegnek nagy esélyei voltak a császári trónra, ha vállalja a törökellenes háborút. A nyugat egységes fellépése a török ellen a két magyar haza felszabadítását jelenthette volna. A királyságbeli magyar urak szintén támogatták Rákóczi akcióját, elsősorban a fejedelemez végig nagy reményeket fűző Zrínyi Miklós. A szép álmok azonban gyorsan szertefoszlottak. Az 1658. július 18-án megválasztott német-római császár, I. Lipót portai rezidensén, Reningen Simonon keresztül hivatalosan közli az oszmán kormánnyal, hogy nem akarja megbontani jó viszonyát a Portával, nem hajlandó részt venni egy török ellenes szövetségben.¹⁴ Ez Körülü Mehmed számára a támadás megindítását jelentette. A Bodza-szoroson betörő tatár és kozák sereggel támogatva az erdélyi háború útjára lépett. II. Rákóczi György pedig, miután a Köprülü vezette főszereggel nem mert szembeszállni, Erdély északnyugati határaihoz menekült.¹⁵

Az erdélyi hadjárat első vesztesége Jenő várának az elfoglalása volt. Tulajdonképpen nem került sor ostromra, valószínűleg a védelem kilátástalansága vitte rá a védőket, hogy 1658. szeptember 2-án megnyissák a vár kapuit. Ráadásul még egy súlyos veszteség éri a fejedelemséget, hiszen szeptember 5-én a tatár és kozák portyázók elfoglalták és felprédálták a fővárost, Gyulafehérvárt. Felbecsülhetetlen kulturális érték emésztődött el a kollégium lángjai között.¹⁶

Miközben a nagyvezér Erdéllyel volt elfoglalva, Abaza Haszán pasa vezetésével egy nagy dzseláli-felkelés¹⁷ tört ki Anatóliában, mely már Isztambult fenyegette. A szultántól még Jenő elfoglalása előtt egy parancs érkezett Köpülü Mehmedhez, miszerint: "Édes vezérem! Ha az erdélyi királyt megláncolva és megkötözve elélem hozod, nem lesz előttem kedves, hanem birodalmi székhelyemre siess s ez ellen a lázadó Haszán pasa ellen indulj."¹⁸

Jenő elfoglalása után a magyar urak közül egy küldöttség érkezett a török táborba, a vezetőjük Barcsai Ákos volt. A nagyvezér és a követek között lefolyt tárgyalásnak a végén egy ahdnámében fogalmazódtak meg a megegyezés pontjai. Az alább következő dokumentumok közül az első tartalmazza a fenti ahdnáme szövegének fordítását. A megegyezés szeptember közepén kötött meg, mely szerint Rákóczi helyére Barcsai Ákost nevezték ki uralkodónak, aki UZUNÇARSILI szerint: "A fejedelemséget ha nem is akarta elfogadni, mivel nem tudott ellentmondani az erőltetésnek, beleegyezett. Cobolyprémes díszruhát küldtetett neki, (a nagyvezír) és fejedelmi jelvénynek számító lófarkat, zászlót és buzogányt kapott..."¹⁹

A szerződés értelmében Jenőn kívül még Sebes és Lugos várakat is át kellett adni a töröknek. Ezen kívül az új fejedelem háborús jóvátételként ezer kiske akcsét volt köteles befizetni az oszmán államkincstárba, és el kellett fogadnia a Portának fizetendő adó felemelését tizenötezerrel negyvenezer aranyra.²⁰

Még a jenői katonai táborban megszületett Barcsai fejedelem hűségnyilatkozata is, melyben a fent említetteken kívül a szultán iránti mindenkori hűségre és Rákóczi ellenességre esküdött meg az új uralkodó. A fenti nyilatkozat szövegét a második, alább látható dokumentumban olvashatjuk.

Köprülü hazatérése után a két fejedelem között kiéleződtek az ellentétek. Rákóczi abban bízott, hogy a bécsi udvar megsegíti katonailag a török ellen, illetve abban, hogy a királyi Magyarország vezetői nem engedik elpusztulni a másik magyar hazát.

II. Rákóczi György a moldvai és havasalföldi vajdákat maga mellé állítva 1659-ben bevonult Erdélybe, s a fejedelemség ismét neki tette le a hűségesküt. Barcsai a Portától kért segítséget. Szejdi Ahmedet, a budai pasát küldték a megsegítésére, aki kétszer legyőzte Rákóczit. A sikeresen működő budai pasa decemberben hazavonult. Ezt megelőzve védenca, Barcsai Szeben várában húzta meg magát, melyet az újév első napjaiban ostromolni kezdett a régebbi fejedelem, de nem tudta bevenni. Ekkor Szejdi Ahmed pasa ismét Erdélyre tört.²¹ Feldúlta a hajdúvárosokat, majd 1660. május 22-én Kolozsvár mellett, Szászfenesnél összecsapott az újonnan szervezett, moldvai és havasalföldi segédhadakkal támogatott erdélyi sereggel. A csata közben Rákóczi fejéről leesett a sisak, s katonái csak három súlyos sérülés elszenvedése után tudták kimenteni a törökök közül. Innen Váradra vitték, ahol június 7-én elhunyt.

Barcsai ezután elhagyta Szebent, és a budai pasa táborába ment, hogy visszafoglalja hűtlen országát. Az erdélyi ügyek végleges elintézése végett a Portától jelentős sereggel iderendelt Kösze Ali pasa szerdár is megérkezett, s Barcsait fogságba vetve elkezdte megszállni és elfoglalni a volt Rákóczi-birtokokat, várakat és a Partiumot. Ennek kapcsán Szejdi Ahmed és Kösze Ali pasák 1660. július 14-én körülvették az Erdély kulcsának számító Váradot.

A vár katonasága az itt nemrég elhunyt fejedelem, II. Rákóczi György földi hamvait kísértc Sárospatakra, a temetésre. Az augusztus 24-én kezdődött ostromot a városi polgárokból, bemenekült parasztokból, néhány katonából és diákokból összeállt védősereg - összesen nyolcszázötven körül - nagy hősiességgel állotta. A falak elleni rohamokat akkor lehetett elkezdni, amikor a várak vizét egy - a török fogságba került fiát menteni akaró - magyar nő útmutatása alapján leeresztették.²²

Európa szeme eközben Váradra figyelt. Zrínyi támadást indított Kanizsa ellen, hogy megossa a török erőket. Ezt a lépést a bécsi haditanács leállította, később ugyan engedélyezték a magyarországi csapatok gyülekezését a vár felmentésére, de ez már nem bírt túl nagy jelentőséggel. Talán a fenti készülődés híre és a várvédők erejének túlzott felértékelése miatt, Kösze Ali tárgyalásos megoldást javasolt. Ennek eredményeként a török csak a váradi uradalmat szállhatta meg, és biztosítania kellett Erdély területi sérthetlenségét. Az első fordulóban a magyarok követelték az "ötszázezer summának"²³ az elengedését, és Barcsai fejedelem jelenlétének engedélyezését a tárgyaláson. Ezeket nem fogadta el a vezér, de siettetta a megállapodást, hiszen Jenő korábbi elfoglalásának napjára bent kívánt lenni a várban.²⁴

A második fordulóban a következőkre esküdött meg a két szemben álló fél:

- Mindenkinék meghagyják tulajdonát, és a következő napi kiindulásig (augusztus 28.) a várfal átjárható pontjait a fosztogatás kivédéséért janicsárokkal őrizteti a szerdár. Kétszáz szekeret biztosít továbbá a török, hogy az ingóságát mindenki magával vihesse.
- Várad várán kívül más várakat és városokat nem foglalhat el a török sereg. (Természetesen Jenő, Lugos és Sebes a mohamedánok kezén maradt.)
- Az erdélyi adó leszállítására és az ország régi szabadságának a biztosítására a vezér tegyen lépéseket a Portán. A fejedelmi hatalom a korábbi uralkodók állapota szerint visszaálljon.
- A kivonulásra elegendő időt ad a török és mindenki fegyveresen szabadon és bántatlanul hagyhatja el a várat az ellenség fedezete és kísérete alatt.
- Külön rendelkezés szolt az iskolák és egyházak felszereléséről, értékeiről. Különösen érdekes, hogy a váradi nyomdát és az ott készülő bibliákat, az ezekhez szükséges papírokkal, a harangokat a káptalanban található levelekkel és könyvekkel is elszállították a magyarok. Azonban a nyomda leszereléséig - amely nehéz és időgényes feladat - maga a szerdár szervezte meg az épület védelmét. Ezeket az értékeket később és bármikor kivihették a várból tulajdonosaik.

Mindezekkel érdemes szembeállítani az általunk közölt - és alább harmadikként olvasható - okirat szövegét. Az oszmán táborban fogolyként tartózkodó s onnan is a vár védőit kitartásra buzdító Barcsai fejedelem - mint láttuk - a váradiak külön kérése ellenére sem vehetett részt a vár megadásáról szóló tárgyaláson. Vele később, külön kötött szerződést a szerdár szeptember közepén, melynek pontjai és a Várad átadásakor született dokumentum között van egy nagy különbség! A tárgyalások során a vezér megtagadta az ötszáz ezer tallér háborús jóvátétel leengedését, de megígérte az erdélyi adó csökkentését. A Barcsaival kötött szerződésben viszont ismét a megemelt adó került a szövegbe, melyet Jenői mellett - kétévvel előbb is - kénytelen volt elfogadni a fejedelem.

I.

Ahdnáme,²⁷ melyet az erdélyi fejedelemnek adtak, miután Köprülü Mehmed pasa elfoglalta Jenőt.

Ő a segítő!

Ő, a mindeható, az ő szolgálai részére!

Fogadd azt, aki szerződéseket és egyezségeket köt az uralkodó, az élő, az imádott Isten gondviselésével, a legtökéletesebb módon, a legjobb szándék által vezérelve. Isten szegény szolgálja Ahmed ibn Mahmud, kádi²⁸ írta ezt a császári táborban. Bocsáss meg neki, készséggel és szeretettel!

Pecset

Mehmed Ahmed, a törvény szolgálja.

Istennek legyen hála, aki a várakat és a városokat alávetette és ezekbe muszlim szolgálait telepítette. Kiűzte belőle azokat, akik bűnös dolgokat műveltek, erőszakoskodtak a városokban. Isten kegyességében nem hittek és akik megsokasították ezekben a bűnt.

Áldás a Profétájára, Mohamedre, a végső bizonyíték tulajdonosára és családjára és társaira, akiknek a kardja úgy csillogott, mint a fényes villám.

Az iszlám padisahja, a győzelem jelével fényeskedő sahensah, a két földrész szultánja, két tenger hákánja, a két szent hely szolgálója,²⁹ szultán fia szultán, Mehmed hán³⁰ -[aki]-fia szultán Ibrahim³¹ hánnak - [aki] - fia Ahmed hánnak³² - tartsa meg az Isten kalifátusát a végítélet napjáig, - felségének ragyogóan nemes részéről az 1068-ik évben lévő erdélyi hadjáratra szerdárnak kinevezett nagyvezír, a legbölcsebb müsír,³³ a népek sorainak elrendezője, tiszteletreméltó és boldogságos Mehmed pasa önagységának Isten segítségével s Isteni kegyelemmel elfoglalt Yanova [Jenő] vára mezején, a béke alábbi módon köttetett meg.

Az utóiratban lejegyzett³⁴ nagyvezérek és kegyes emírek és miri-miránok³⁵ és a janicsár testület és agái és a hat lovas alakulat³⁶ agái és az állam többi oszlopai és a szultánság nagyjai jelenlétében megtartott, tiszteletet és megbecsülést parancsoló nemes törvényhozó gyűlésen az erdélyi vilájetben lévő három nemzet megbízottjainak kérése és a hadsereg bölcseinek egyetértésével Räköyi Görgi [Rákóczi György] helyére a nevezett vilájetben uralkodónak kinevezett Akäkeäkos Barckai [Barcsai Ákos] nevű bán, mivel az említett gyűlésen jelen volt, a következő módon adta elő mondanivalóját s terjesztette be kívánságait. "Az előző erdélyi uralkodó, a fent említett Räköyi Görgi jótevőjével [ti. a szultánnal] szemben hálátlan volt és ellene fellázadt, emiatt leváltatott és elbocsájtott, s a világ menedékhelyéül szolgáló boldogságos és fenséges padisah nemes részéről ezen szolgálja [ti. Barcsai] uralkodónak kineveztetett és kijelöltetett.

A következőkre szerződtem és válaltam kötelezettséget: a fent említett vezér által most elfoglalt Yanova várán kívül Šebeš [Sebes] és Lugöš [Lugos] várának a kulcsait is

átadom, s a megemlített várak között épült palánkokat és az ott lévő falakat is a nevezett Šebeš és Lugoš várakhoz hozzácsatolván, ezek határába e naptól fogva tőlünk semmilyen módon támadás és beavatkozás nem lesz.

Továbbá ebben az áldott évben lévő erdélyi hadjárat szükségletei miatt, a magas szultánság részéről kiadott és ráfordított pénzösszeg ellenszolgáltatásaként ezer kisze akcsét, csak ebben az évben, az uralkodói kincstárba beszolgáltatom.

Továbbá Erdély vilájet adójaként minden évben negyvenezer aranyat fizetek és megadok.

Továbbá az előbb említett városok és palánkok között járó utazókat és kereskedőket és a többi lakosokat, valamint a palánkokat, részünkről semmilyen módon támadás és bántalmazás nem éri.

Továbbá az elhunyt és megboldogult szultán Szulejmán hán felségének felséges ahdnáméjában szereplő határtól eltérés nem lesz.

Jézus Próféta Úr szentsége - Béke legyen vele! - [és az] szent törvényeire egyetértéssel és szilárd hittel megesküszöm, hogy a fent említett hatalmat az ismertetett feltételek szerint elfogadom." - mondván - [Barcsai ezeket] önkéntesen nyilatkozta.

Az említett fejedelem írásban foglalt ígérete és kötelezettségvállalása a függelékben név szerint feltüntetett birodalom nagyjai és a kormányzat előkelőinek egyetértésével a fentemlített vezér parancsára az eseményeknek megfelelően részletesen leíratott.

Ez történt és íródott a nemes zilhidzse hó közepén, a hidzsra 1069. évében [1068. zilhidzse hó = 1658. augusztus 30. 1658. szeptember 28.]. Ő az, akié a hatalom és a diccség!

II.

Barcsai Ákos fejedelem hűségnyilatkozata

A jelenlegi erdélyi fejedelem, Akäkeäkos Barckai [Barcsai Ákos] által tett eskü-hitlevél fordítása:

Amikor Mi, Akäkeäkos Barckai a világ menedékhelyéül szolgáló boldogságos, nagyságos és hatalmas padisah, öfelségének nagyvezíre és kegyes szerdárja, a tiszteletreméltó, boldogságos, és magas igyekezetű Mehmed pasa önagyága magas színe elé az Erdélyországban lakozó három nemzet követeivel járultunk s azon voltunk, hogy Erdélyjónéhány ügyét elrendezzük a boldogságos és kegyes nagyvezír, az iszlám fenséges és hatalmas padisahjának kegyes engedélyével, ezen szolgálójának az erdélyi fejedelemséget ajándékozta.

Ez nem volt ezen szolgálójának kívánsága, és elfogadni sem akarta. De azért, hogy ne forduljak el uram önagyágának magas szolgálatától, és a boldogságos nagyvezír nagyságának magas parancsától, Erdély kormányzását elfogadtam és ezen feltételekre esküszöm, hogy: az én igaz hitemre és a magasságos Isten egységére, Jézusra és a Szentlélekre amíg Erdély fejedelme vagyok, az Iszlám magasztos, hatalmas, és fenséges padisahjának igaz szolgálója leszek, hűségesen és állhatatosan szolgálok és a boldogságos Küszöbtől³⁷

bármilyen [fermán] érkezne, számunkra, amennyire csak képes vagyok, hűségesen és állhatatosan a véghezvitelére törekszem.

Jelenleg Erdélyország többi követével együtt a nemes, boldogságos nagyvezír nagysága magas színe előtt Erdélyországról és más dolgokról bármi is megtárgyaltatott, annak a végrehajtására törekszem. És aminek a megadását megígértük, annak a kifizetését magunkra vállaljuk. Továbbá elfogadjuk, hogy Ráköyi Görgi [Rákóczi Györggyel] sem titokban, sem nyilvánosan nem barátkozunk és vele soha kapcsolatunk nem lesz. Őt ellenségnek tudván a fent említett Ráköyi Görgi-nak a két vajdával³⁸ együttvaló kézrekerítésén fáradozunk, és ha a kezünkbe kerülnek, elküldjük őket a Boldogság küszöbéhez.³⁹

Ha ezen feltételekkel, amelyekben megegyeztünk, szembehelyezkednek, azzal a világ menedékhelyéül szolgáló magas és hatalmas padisah felsége ellen lázadóvá az egész iszlám katonasággal szemben ellenséggé válnék.

A legnagyobb Isten szentsége legyen velünk! Iratott a nemes zilhidzse hónap 16. napján a szent 1068. [1658. szeptember 14.] évében.

Yanova székhelyen

híve: Akäkeäkos Barckai

III.

Barcsai Ákos és Közse Ali pasa között készült szerződés szövege
Várad elfoglalása után

Az ügy a valóságnak megfelelően íratott le benne. Lejegyezte a magasságos és dicsőséges Isten szegény szolgálja, Ramazán ibn Ibrahim kádi, a szultáni táborban, Bocsáttassék meg neki!

A tiszteletben tartandó irat megírásának oka az, hogy a legnagyobb szultán és a legtiszteletreméltóbb hákán, a fényességes vallás zászlajának magasra emelője, a tiszta seriát vesszorainak helye, a két földrészt szultánja, a két tenger hákánja, az előkelők hőse, az arabok, perzsák és Rum szultánja, a nyugati és keleti országok legyőzője, a kegyes Isten segítségével támogatott, győztes hadseregű szultán fia szultán, gázi⁴⁰ Mehmed szultán hán, [aki] fia a kiváló elhunytak - [aki] eljutott az Isten irgalmának közelébe, - Ibrahim szultán hánnak, - tartsa meg az Isten kalifatását az idő és a világ végének napjáig, - nagyságának magas elejétől az Erdély gyaurjai ellen kijelölt, a győzelmes katonaság élére szerdárnak kinevezett jeles és kegyes vezír, a hatalmas és kiváló müsír, a világ sorának elrendezője, szilárd eszével és kiváló szellemével a népek ügyeinek igazgatója, Ali pasa⁴¹ - Isten ajándékozta az Ő kegyét, ahogy akarja! - kívánságának megfelelően, Önagyságának - [aki] éljen soká! - és a többi, az utóiratban lejegyzett vezíreknek és emíreknek és agáknak és a díván tagjainak a jelenlétében a próféta szent törvény ülésén, és a Mohamedhez tartozó magas vallás tanácskozásán, Erdély mostani uralkodója Párcgái Ákósh nevű király, amikor megjelent és az előtt állt, [az alábbiak] hangoztak el.

A magasságos Isten segítségével és általa megkönnyített módon, ebben a szent évben elfoglalt és meghódított Várad [Várad] várához régi időkből tartozó várakkal és palánkokkal és vidékekkel és falvakkal és pusztákkal valamilyen módon kapcsolata és összeköttetése van-e?

S mi az említett válasza az ezer kisce akcséről, amit akkor vállalt el, amikor a magas szultánság részéről fejedelemnek kinevezeték, illetve a két évi adó [megadásáról]?

Amikor ezeket megkérdezték, ezt mondta: "Az a kívánságom, hogy amit mondtunk, az írassék le. S készüljön róla a szent törvénynek megfelelő dokumentum."

A kérdést követően a király a válaszában így szólt: "Az említett Várat várának régi függéseiben lévő várakkal, palánkokkal, és vidékekkel, és falvakkal és pusztákkal nekem semmilyen kapcsolatom és összeköttetésem nincs, s az említett várban korábban lévő tisztek és kapudánok⁴² amennyi várral és faluval és pusztával rendelkeztek, a mai naptól a nevezett vár beglerbégjei annyi várakkal és palánkokkal és falvakkal és pusztával rendelkezzenek.

Ha ettől a naptól a nevezett vár régi tartozékainak számító várakat, palánkokat, falvakat és pusztákat saját magam vagy alattvalóim részéről bármilyen módon károsodás vagy árulás érné, annak felelőssége rajtam legyen, és én bánjam.

Korábban, amikor az erdélyi királyságot a magas szultánság részéről nekem adták [ennek fejében] az általam elfogadott ezer kisce akcse és két év adója még mindig olyan adósságom, melyet az állam kincstárnak meg kell fizetnem és meg kell adnom.

Isten akaratával Erdélyországra kerülésemtől az általam elfogadott ezer kisce akcsét és a két évi adót megküldöm."

Az említett uralkodó nevezett nyilatkozata megtétele után Ali pasa szerdár azt személyesen ellenjegyezte s a tényleges helyzet leíratott a szent muharrem hónap 20. napján az 1071. évben [1660. szeptember 25.].

J e g y z e t e k

- 1 UZUNÇARSILI, ISMAIL HAKKI: Ekos Barckay'in Erdel Kralligina Tayini Hakkinda Bir Kaç Vesika. Bellenten 27 (1943). Istanbul, 361-377.
- 2 UZUNCARSILI, ISMAIL HAKKI: Barcsay Akos'un Erdel Kiralligina Ait Bazi Orijinal Vesikalar. Tarih Dergisi 7 (1953). Istanbul, 51-64.
- 3 SHAW, STANFORD JAY: History of the Ottoman Empire and modern Turkey. Vol. 1. Cambridge-London, 1977. 210.; MATUZ JÓZSEF: Az Oszmán Birodalom története. Bp., 1990. 144-145.; UZUNCARSILI, 1953. 51.
- 4 SHAW, 1977. 210.; KESERÚ GIZELLA: II. Rákóczi György háborúi és politikai hátterük. [Ismeretlen szerző: Rákóczi-eposz. (ed.: SZIGETI CSABA) Bp., 1988. Európa K. 215-216.
- 5 R. VÁRKONYI ÁGNES: Erdélyi változások. Bp., 1984. Magvet K. 12-13.; PACH ZSIGMOND PÁL - R. VÁRKONYI ÁGNES: Magyarország története 1526-1686. [ed.: --] Bp. 1987. Akadémiai K. 1070.
- 6 A kozákok létszámát túlzottnak kell tartanunk, de a jelen munkánkban nem térünk ki erre részletesen. A magyar feldolgozások ezt az adatot közlik. Lásd: PACH - R. VÁRKONYI. 1987. 1069.; BENDA KÁLMÁN: Magyarország történeti kronológiája. [ed.: --] Bp., 1982. Akadémiai K. 475.
- 7 UZUNCARSILI. 1953. 52.; MATUZ. 1990. 145.

- 8 MATUZ. 1990. 144.; UZUNCARSILI. 1953. 52.; CABUK, VAHID: Köprülüler. Istanbul, 1988. Kùltür ve Turizm Bakanligi. 11.; KÖPECZI BÉLA: Erdély története. [ed.: --] II. Bp., 1988. Akadémiai K. 720-721.
- 9 RYPKA, JAN: Festschrift Georg Jakob zum siebzigsten Gesurtstag. Leipzig, 1932. 241-269.; R. VÁRKONYI ÁGNES: Magyarország keresztútján. Bp. 1978. Gondolat, 159.; UZUNCARSILI. 1953. 52.
- 10 KEMÉNY JÁNOS: Önéletírása és válogatott levelei. [ed.: WINDISCH ÉVA] Bp., 1959. Szépirodalmi K. 361--373.; Ismeretlen szerző: Rákóczi-eposz. [ed.: SZIGETI CSABA] Bp., 1988. Európa K.169-176.; Szemény katonák: havasalföldi vajda zsoldosai, a Balkán különböző területeiről összeveredett sereg.
- 11 KÖPECZI BÉLA. 1988. 722.; SZILÁGYI SÁNDOR: Erdélyi Országgyűlési Emlékek (1649-1658). [ed.: --] Bp., 1886. 257.
- 12 R. VÁRKONYI. 1978. 161.
- 13 UZUNCARSILI. 1953. 52.; lásd: 38.
- 14 R. VÁRKONYI. 1978. 165.
- 15 UZUNCARSILI. 1953. 52.
- 16 KÖPECZI. 1988. 724.
- 17 Dzselaí: anatóliai felkelés megjelölése a XVII. század végén.
- 18 KARÁCSON IMRE - FODOR PÁL: Evlia Cselebi török világotutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Bp., 1985. Gondolat K. 44.; UZUNCARSILI. 1953. 53.; MATUZ. 1990. 144.; EVLIYA CELEBI: Evliya Celebi Seyahatnamesi. [ed.: ZUHURI DANISMEN] VIII. Istanbul, 1970. 264.
- 19 UZUNCARSILI. 1953. 53.; KARÁCSON IMRE: Naima Tarihjából. [KARÁCSON IMRE: Török történetírók III. Bp., 1916. 408.]
- 20 A szerződés tartalmát Naima is közli, de az ezer kisce akcse kifizetésének okát a fejedelmi cím elnyerésében látja, s nem a háborús jóvátételben. Lásd: KARÁCSON. 1916. 408.; kisce: zacskó, erszény; olyan zsák az oszmán pénzügyi igazgatásban, ami elszámolási egység is volt; akcse: fehérke; kisméretű oszmán ezüstpénz; ezer kisce akcse összeg ötszázezer tallérnak felelt meg. Lásd: ERDÉLYI ALAJOS: Barcsay Ákos fejedelemsége. Századok. 49 (1906) 448.
- 21 KARÁCSON. 1916. 413-416.
- 22 KARÁCSON - FODOR. 1985. 51-52.; EVLIYA CELEBI. 1970. 270-271.
- 23 "Ötszázézer summa" a Jenő elfoglalása után kirótt háborús jóvátétel. Lásd még: 20.
- 24 SZALÁRDI JÁNOS: Siralmas magyar krónikája. [ed.: SZAKÁLY FERENC] Bp., 1980. Magyar Helikon. 615.
- 25 SZALÁRDI. 1980. 615-617.
- 26 Itt szeretném megköszönni tanárainknak, IVANICS MÁRIÁNAK és DÁVID GÉZÁNAK azt a jelentős segítséget, mellyel a dokumentumok kiadására lehetőségem nyílt.
- 27 Ahdnáme: szerződéslevél, szultáni hitlevél.
- 28 Kádi: bíró: az igazságszolgáltatás mellett adminisztratív feladatokat is ellátott.
- 29 Két szent hely: Mekka és Medina.
- 30 IV. Mehmed szultán (1680-1687).
- 31 Ibrahim szultán (1640-1648)
- 32 Ahmed szultán (1603-1617)
- 33 Músir: a nagyvezér egyik díszít jelze
- 34 A cikkben kiadott dokumentumok közül az első és a harmadik tartalmazza a tárgyalásokon résztvevők (az "ügy tanúi") felsorolását. Mivel a terjedelmes lista az iratok tartalmát nem befolyásolja, a közzétételét nem láttuk szükségesnek.
- 35 Mírimírán: beglerbég, a vilájet parancsnoka.
- 36 Hat lovas alakulat (alt bölük halk): hat udvari lovas alakulat.
- 37 Magas Küszöb: illetve Boldog Küszöb: a szultáni udvar jelzői .

- 38 Két vajda: havasalföldi vajda Konstantin Serban, a moldvai Gvajda Stefan Gheorge.
- 39 Boldog Kúszób: szultáni udvar egyik díszít jelzje.
- 40 Gázi: hitharcos; szultán díszít jelzje.
- 41 Ali pasa: Kösze Ali pasa szerdár temesvári beglerbég.
- 42 Kapudan: tiszt a flottánál; parancsnok. Itt a volt váradi főkapitányságot, illetve annak tisztjeit és kapitányait kell értenünk, amely 1660 előtt a Partiumot, azon túl pedig Erdélyt védte a török ellen.